

Za všetkým stojí kapitál

Rozhovor s Lidiou Ostałowskou

S významnou poľskou reportérkou jsme probírali, zda a proč je dnes těžší přinášet reportáže o evropských etnických menšinách. Řeč přišla i na to, jak se v čase proměnila identita polských Romů, kteří jsou stále výrazně diskriminováni.

TOMÁŠ HUČKO

Vaša zbierka reportáží Cigán je cigán vyšla v polštine v roku 2000. Ako si myslíte, že by vyzerala, keby ste ju písali dnes, po šestnástich rokoch? Čo sa odvtedy zmenilo? Predovšetkým, dnes by som ju už nemohla napísať, pretože by mi na to už žiadna redakcia nedala peniaze. Cestovať po Európe a popisovať etnické menšiny je dnes už luxus. Snažila som sa prehovoríť svoje kamarátky reportérky, aby sa o takéto pokračovanie pokúsili, aby priniesli pohľad na súčasnú situáciu. Nepodarilo sa im to však napísať – a to nielen z finančných dôvodov, ale aj kvôli nezájmu samotných Rómov. Ak by sa to však podarilo, bolo by podľa mňa najzaujímavejšie popísať kontrast medzi tým, ako žijú rómski lídri a zbytok rómskej komunity v jednotlivých európskych krajinách. To, že tieto krajiny vstúpili do Európskej únie, zásadne zmenilo situáciu rómskej spoločnosti.

V čom sa rómski lídri tak zásadne zmenili?

Mám pocit, že na začiatku deväťdesiatych rokov na tom bolo rómske spoločenstvo podobne ako ostatné postkomunistické európske spoločnosti, tzn. že sa ešte len učili demokracii, že mali ešte veľa energie a nádeje. To už zmizlo. Príčiny tejto zmeny sú dve: na jednej strane sú to mnohé programy EÚ pre menšiny, na druhej nepochopenie, ktoré majú „obyčajní“ Rómovia k svojim lídrom. Nerozumejú napríklad tomu, prečo by mali zakladať svoju identitu na rómskom holokauste, prečo sa vracajú k minulosti. Možno aj preto sa mojim kamarátkam tie reportáže nepodarilo napísať – rómski lídri sú dnes sebedomejši a už nemajú takú potrebu hovoriť s bielymi reportérmi.

Takže prístup k Vám, ako „gadžovskej“ novinárke, bol pred tými šestnástimi rokmi zo strany Rómov otvorenejší?

Využila som to, že Rómovia v Poľsku mali svoje kontakty v rôznych európskych krajinách, takže ma odporúčali, alebo mi priamo zohnali sprievodcu, napríklad v Rumunsku, keď som išla za Kalderašmi, bol to Róm práve z tejto skupiny. Mala som tak oveľa ľahší prístup.

Ako ste sa však dostali medzi polských Rómov?

V tom mi pomohla Gazeta Wyborcza. Poľským Rómom záležalo na tom, aby sa nezabudlo na ich vyhladzovanie v tábore Birkenau, kde po tejto genocide nebola žiadna pamiatka. Obrátili sa preto na Adama Michnika (dnes šéfredaktor GW) a Jaceka Kuroña, ktorí boli v tej dobe poslancami, aby im v tejto otázke pomohli. Iniciatíva teda prišla priamo od nich.

V reportážnej biografii Papuša [slovensky 2016, Absynt] popisuje Angelika Kuźniak problémy, ktorým čelila poetka Bronisława „Papuša“ Wajs za to, že gadžom prezradila rómske tajomstvá a ktoré viedli až k jej exkomunikácii z rómskeho spoločenstva. Stretli ste sa pri tvorbe Vašich textov s takýmto strachom Rómov?

Angelika Kuźniak písala o inej dobe, desiatky rokov dozadu. Vtedy Cigáni (ešte si ani sami nehovorili Rómovia) žili v úplnej izolácii. Bolo po vojne a trauma holokaustu spôsobila, že nikomu – a hlavne bielym – nedôverovali. Situácia po roku 1989 bola iná, najmä lídri si uvedomili, že nemôžu naďalej žiť v izolácii. Aj keď mi Rómovia povedali mnoho, určite mi nepovedali všetko. Strela som sa na týchto cestách dokonca s Rómami, ktorí Papuši stále nemohli odpustiť, prípadne jej odpúšťali iba preto, že to bola žena – a ženy sú predaša hlúpe. A keď pred desiatimi rokmi zomrel básnik Jerzy Ficowski, ktorý bol prekladateľom Papušiných básní a autorom skvelých kníh

o Rómoch, nikto z Rómov neposlal na jeho pohreb ani veniec.

Ako boli potom prijaté Vaše texty zo strany Rómov?

Mojí rómski známi prijali tieto texty dobre. O obecnom prijatí sa mi však hovorí ťažko, jednak väčšina Rómov nečíta knihy, prípadne sa o tom nie je možnosť dozvedieť. Moje dve knihy, Cigán je Cigán a Akvarely pre Mengeleho, sú v akomsi kánone poľskej literatúry o Rómoch, ale viem, že niektorí Rómovia to neberú veľmi pozitívne, pretože pri písaní mi pomáhala iba určitá skupina Rómov a keďže sú medzi rôznymi skupinami nezhody, tie ostatné sa cítia nereprezentované.

Áká je dnešná situácia Rómov v Poľsku?

Najhoršiu situáciu majú Rómovia, ktorí boli prinútení usadiť sa ako prví, čiže takzvaný Bergitka Roma. Za socializmu boli zamestnaní v štátnych podnikoch, v JRD, ale po zmene režimu sa ocitli bez práce, podobne ako

naklade), že ľudia sa dnes o túto problematiku zaujímajú viac, že sa chcú dozvedieť viac aj o rómskom holokauste, o ktorom sa vie a píše stále veľmi málo. O tom, že by mali moje knihy hlbší dopad, však dosť pochybujem.

Spomínali ste, že dnes by ste už knihu Cigán je Cigán napísať nemohli. Napriek tomu tu Vaše knihy vychádzajú. Je situácia v Poľsku odlišná?

Česi a Slováci by o tom mali tiež viac písať, to by bolo skvelé! V Poľsku je problém s tým, že reportéri píšu priamo knihy. Moje reportáže boli najprv publikované v novinách a až neskôr zozbierané do podoby knihy. Žiadna redakcia však dnes už nemá na niečo také prostriedky. Finančná kríza a kríza tlače spôsobila, že nie sú peniaze na delegácie, texty musia byť kratšie, mnohé literárne formy, ako napríklad poézia, sa v periodikách ani nepublikujú. Zmenšila sa aj čitateľská obec, v novinách čítalo reportáž aj pol milióna ľudí, knižne je to desať tisíc.

Lidia Ostałowska. Foto Ondřej Lipár

Rómovia u vás, mali problémy s bývaním i vzdelaním. Ostatné skupiny Rómov v Poľsku sú bohatšie, rodiny neboli natoľko rozbité a tak si vzájomne pomáhajú. Všetky skupiny však čelia diskriminácii, založenej na etnických stereotypoch. Väčšina ľudí si ani neuvedomuje, že Rómov ponížujú – je veľmi brutálne, že v Poľsku sa napríklad spievajú „veselé“ rasistické pesničky, ktoré zosmieňujú Rómov, sú ale vnímané ako zábavné.

Tento rok vychádza Cigán je Cigán v Česku i na Slovensku, Akvarely pre Mengeleho vyšli už v roku 2014. Môže to indikovať, že ľudia sú v tomto regióne dnes otvorenejší týmto témam?

Po vstupe do EÚ si mnoho ľudí uvedomilo, že Rómov je veľa. Predtým väčšina premýšľala iba o „svojich“ Rómoch – napríklad v Poľsku je ich pomerne málo – a tak zostávali takmer neviditeľní. Teraz je to však aj v súvislosti s migráciou a asimiláciou rôznych kultúr vnímané ako väčší problém. Viem, že moje knihy sú čítané (aj keď nevyšli v takom veľkom

V Česku a na Slovensku vychádza v poslednej dobe mnoho titulov poľskej reportážnej školy, ľahko nadobudneme pocit, že je na vrchole. Mýlime sa?

Nie, poľská reportáž je v dobrej forme. Bolo tu však aj obdobie krízy – redakciám sa nepáčilo, že novinárom platia za reportáže, ktoré oni potom len zozbierajú, vydajú knižne a nakladateľstvo do toho nemusí investovať, iba z knihy profituje. Nakoniec sa redakcie a nakladateľstvá dohodli a investície do reportáží si podelili. Vydavateľ chce však zarábať a tak zasahuje do výberu tém. Populárne sú najmä životopisy a keďže čitatelia majú radšej, keď sú spracované reportážnou metódou, mnohí reportéri dnes píšu biografie.

Bol teda výber tém predtým slobodnejší?

Určite bolo viac finančných prostriedkov a panovala väčšia úcta k autorom. Redaktori mali menšiu moc, dnes sa z nich stávajú akýsi manažéri, s oveľa väčšou rozhodovacou pravomocou. Nie je to zmena politická, ale ekonomická. Za všetkým stojí kapitál.

Lidia Ostałowska (nar. 1954) je poľská novinárka, ktorá stála u zrodu reportážneho oddelenia prestížneho deníku Gazeta Wyborcza. Patrí do okruhu klasiků takzvaných poľských školy reportáže a venuje sa komunitám na okraji spoločnosti. V roce 2014 jí v českém překladu vyšla kniha Akvarely pro Mengeleho a v roce 2016 sbírka reportáží Cigán je Cigán.